

MEŽZINĀTNIEKU PĒTERI ZĀLĪTI PIEMINOT ¹

Jurģis Jansons

Latvijas Valsts mežzinātnes institūta “Silava” direktors, vadošais pētnieks, Dr. silv.

Šogad mūžībā aizgājis izcilais latviešu mežzinātnieks, habilitētais mežzinātņu doktors Pēteris Zālītis.

Pēteris Zālītis dzimis 1937. gada 13. jūnijā Zosēnu pagasta “Purvmaļos” lauksaimnieku Pētera un Marijas Zālīšu ģimenē. Bērību un skolas gadus pavadījis Piebalgas pusē, mācījies Jaunpiebalgas vidusskolā. 1960. gadā pabeidzis LLA Mežsaimniecības un mežtehnikas fakultāti kā inženieris mežkopis.

Pēteris Zālītis strādājis Latvijas Valsts meliorācijas projektēšanas institūtā par inženieri (1960–1961), Zinātnes un ražošanas apvienībā “Silava” par zinātnisko līdzstrādnieku (1962–1982) un Mežkopības un meža hidromeliorācijas laboratorijas vadītāju (1982–1991). Kopš 1991. gada bija Latvijas Valsts mežzinātnes institūta “Silava” vadošais pētnieks. 1993. gadā ievēlēts par LVMI “Silava” profesoru.

1967. gadā Jelgavā aizstāvēja lauksaimniecības zinātņu kandidāta disertāciju “Nosusinātu priedes un egles audžu pieauguma dinamika niedrāja meža tipā”, 1982. gadā Ļeņingradā (mūsdienās – Pēterburga) aizstāvēja disertāciju “Racionālas meža nosusināšanas zinātniskie pamati (uz Latvijas PSR piemēra)”, par ko piešķirts lauksaimniecības zinātņu doktora grāds. Tas 1992. gadā Latvijas Republikā nostrificēts par habilitētā mežzinātņu doktora grādu.

Pēteris Zālītis grāmatas “Mežs un ūdens” atvēršanas svētkos 2012. gadā
(foto no LVMI “Silava” arhīva)

¹ Raksts pārpublicēts no žurnāla “Baltijas Koks” 2025. gada jūlija izdevuma.

Galvenā P. Zālīša pētījumu tēma bija mežaudzes ražība un ūdens balance mežā kā vienotā funkcionējošā sistēmā. Viņš ieguvis daudzas neapstrīdamas atziņas, analizējot ilglaicīgo stacionāro novērojumu datus. Vērtīgs izziņas materiāls ir uzkrāto datu bāze, ko veido kokaudzes, dzīvās zemsedzes, meža augšnes un hidroloģisko norišu sistemātiskie mērījumi kopš 1963. gada, kas joprojām turpinās. Unikāli ir atklājumi par Latvijas mežu pārpurvošanos saistībā ar Latvijas hidroloģisko situāciju, noraidot pārpurvošanās procesu kā nokrišņu pārsvaru pār iztvaikošanu. Izmantojot meža hidrotehnisko meliorāciju kā liela apjoma aktīvu eksperimentu dabā, izstrādāti modeļi meža ūdenssaimniecības raksturošanai. P. Zālītis uzskatīja, ka meža hidromeliorācija ir efektīvākais paņēmieni, lai paaugstinātu pārmitro mežu ražību, un to iespējams veikt bez zaudējumiem Latvijas ūdenssaimniecībai.

Koku augšanas apstākļu uzlabošanai meliorētos zāļu un pārejas purvos P. Zālītis ierosināja augtēnes bioloģisko aktivizēšanu ar kāliju saturošu (kālija nitrāts, kālija magnēzīts) mēslojumu. Zinātnieks attīstījis piecu meža bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai un tās novērtējumam, izmantojot Latvijas meža tipoloģijā balstītu saudzes kvartālu tīklu, kā arī ekosistēmu daudzveidības vērtējumā izmantojot Latvijas meža nogabalu (biotopu) aprakstu datu bāzi.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Pētera Zālīša zinātniskā darbība saistīta ar mežkopības teoriju un praksi. Zinātnieks devis nozīmīgu ieguldījumu mūsdienu Latvijas mežkopības prakses veidošanā, pamatojot un popularizējot intensīvu jaunaudžu kopšanu. P. Zālītis ir izcilā latviešu mežzinātnieka Kaspara Buša ilggadīgs darba kolēģis un skolnieks, viņa pētījumu turpinātājs, ideju pārmantotājs un pilnveidotājs jaunā kvalitātē – laika posmu no 20. gs. otrās puses līdz 21. gs. var uzskatīt par K. Buša un P. Zālīša teorētisko un lietišķo atziņu prevalēšanas periodu un jaunas paradigmas (Buša-Zālīša skolas) dominanci Latvijas mežkopībā.

Mežzinātnieks Pēteris Zālītis pārdomās par mežu un nākotni Tērvetē, mūsu gadsimta sākumā
(foto no LVMI "Silava" arhīva)

Pēteris Zālītis aktīvās darbības gados bija izcils orators semināros, konferencēs, bija aizrautīgs mežkopības atziņu popularizētājs. Viņš sarakstīja dramaturģiskas formas sacerējumu "Trīs vīri mežā jeb Latvijas mežsaimniecības pamatu pamati", kas 1992. gadā izdots brošūrā un 2013. gadā

publicēts monogrāfijā “Latvijas meža tipoloģija un tās sākotne”. Zinātnieks bija izcils jauno kolēģu skolotājs, viņa vadībā promocijas darbus izstrādājuši un aizstāvējuši daudzi mūsdienu vadošie meža zinātnieki.

P. Zālītis bija Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) korespondētājloceklis (1993), Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas īstenais loceklis (1992), bijis tās Mežzinātņu nodaļas vadītājs (1992–2008). Saņēmis LZA Eižena Ostvalda balvu (2006), Latvijas Izglītības fonda mērķprogrammas “Izglītībai, zinātnei un kultūrai” balvu (2006), LZA Kaspara Buša balvu meža ekoloģijā un mežkopībā (2019). Apbalvots ar Latvijas Republikas Atzinības krustu (2007), saņēmis meža nozares atzinību “Zelta čiekurs” par mūža ieguldījumu (2011).

Pēteris Zālītis apglabāts dzimtas kapos Jaunpiebalgas kapsētā.

Par Pēteri Zālīti (no grāmatas SILAVIEŠI)

Pēc valsts neatkarības atjaunošanas un vēl ilgu laiku pēc tam Latvijas mežzinātnes simbols bija Pēteris Zālītis – ārkārtīgi erudīts, daudz lasījis, redzējis un piedzīvojis cilvēks, Kaspara Buša ideju un centienu redzamākais turpinātājs un pirmais viņa vārdā nosauktās Latvijas Zinātņu akadēmijas balvas laureāts. Pēteris Zālītis ilgu laiku bija vienīgais “Silavas” pārstāvis akadēmijas aprindās, nenogurstoši skandinot mežzinātnes vārdu un visiem par to atgādinot.

Mežzinātnieki Kaspars Bušs (no kreisās) un Pēteris Zālītis pagājušā gadsimta 60-tajos gados (foto no LVMI “Silava” arhīva)

Pēteris Zālītis vada semināru Kalsnavas Vesetniekos pagājušā gadsimta 70-tajos gados
(foto no LVMI “Silava” arhīva)

Pētera darbu Zinātniskās padomes vadībā apgrūtināja neiespējama misija – viņa kompetencē bija zinātnei atmestās valsts budžeta jeb Latvijas Zinātnes padomes grantu naudas – nelielas, bet izdzīvošanai pietiekamas summas – “koleģiāla” dalīšana zinātnieku starpā. Kolēģu atmiņas par to laiku nav optimistiskas – naudas vienmēr pietrūka, un ikviens dalījums šķita ja ne aplams, tad vismaz netaisnīgs un strīda vērts. Zinātniskās padomes vadītāja pienākumus tas papildināja gan ar sociālā darbinieka, gan “mērītāja”, gan cīnītāja, gan samierinātāja funkcijām. Tam pa vidu bija jāizdzīvo arī pašam kopā ar savu zinātnisko grupu. Un, protams, jāredz, jāformulē un jāvirza kopējais “Silavas” attīstības redzējums.

Pētera Zālīša darbība Latvijas meža zinātnē ir pārlaicīga, nenovērtējama. Salīdzinot mežzinātni ar citām mākslām, visbiežāk prātā nāk Dailes teātra vadītājs Smiļģis, kurš radīja pats savu teātri un kuru sekotāji turpināja, daždien neaizdomājoties vai pat piemirstot tā radītāju. Smiļģim, protams, bija skumji, tāpat arī Pēterim, tuvojoties savas profesionālās dzīves beigu akordiem jeb tautā sauktajai pensijai. Nezinām nevienu “Silavas” virzienu mežkopības un meža ekoloģijas jomā, kurš nestaigātu Pētera reiz staigātu taku, bet viņš tajā pašā laikā savas milzīgās dzīves pieredzes dēļ, visticamāk, jutās nesaprasts vai pat vientuļš. Bet dzīve turpinās – jaunāku paaudžu kolēģiem ir jādzīvo sava profesionālā dzīve, mēs nevaram stāvēt uz vietas, skatīdamies atpakaļ un atceroties, ka visām lietām, ko darām, savulaik ir pieskāries Pēteris Zālītis. Jo viņš tiešām ir pieskāries teju visam!

Silavietis Jānis Donis atceras, ka reiz runājuši ar Pēteri Zālīti par kādu ideju. Pēteris teicis – darīt jau tu tā vari, tikai nekas tur nesanāks! Jānis izdarījis, bet pēc padsmīti gadiem sapratis, ka Pēterim bijusi taisnība.

Savukārt Silavietis Jurgis Jansons atceras sakritību, kas sekmēja darba gaitas “Silavā”.

“Mūsu kursa biedra mamma savulaik bija laba kursa biedrene Pēterim. Šajā sakarā Pēteris bija dabūjis kontaktus, sarunājis un atbrauca uz tikšanos ar mana kursa ieinteresētajiem studentiem, piedāvādams sadarbību diplomdarbu izstrādē. Pēteris interesējās pēc studenta, kurš kaut cik labi pazīst meža puķes un citus augus. Tolaik tos zināju diezgan ciešami. Zvans Pēterim un uzreiz norunātā tikšanās bija veiksmīgākais lēmums, kuru esmu pieņēmis savas karjeras laikā. Izstrādāju diplomdarbu par zemsedzes izmaiņām Vesetnieku meža stacionārā, nodzīvojot Kalsnavā veselu vasaru un atkārtoti pārmērot meža zemsedzi un kokaudzi tajos pašos punktos, kuros sešdesmitajos gados to bija darījis mežzinātnieks Kaspars Bušs. Datu analīzē izmantojām viņa oriģinālos pierakstus.

Atmiņā paliekoša ir mana pirmā tikšanās ar Pēteri viņa dzīvoklī Rīgā, Elizabetes ielā. Viens no pirmajiem Pētera nopietniem uzstādījumiem bija nelietot saziņā daudzskaitļa jeb tā saucamo “jūs” formu. Man, trešā kursa studentam, tas bija pirmais “grūdiens” šādu aplamu gramatikas formu cilvēku saziņā izslēgt uz visiem laikiem. Domājot par Pēteri – tā ir tomēr liela izredzētība cilvēkam panākt, ka viņu neuzrunā daudzskaitlī”.

Ilgus gadus Pēteris Zālītis bija vienīgais Silavietis, kuram kādu laiku izdevies pastrādāt ar meža nozares studentiem – brīvās izvēles kursā “Mežsaimniecība pārmitrajos mežos”. Pamatslodze Pēterim gan esot bijusi iedalīta pie agronomiem un lauku būvniekiem mācību kursā “Mežsaimniecības pamati”. Studenti tikmēr apkopojuši Pētera spilgtākos piemērus, izteikumus un domu gājienus, tos vēlāk publicējot tolaik populārajā studentu avīzē “Plēsums”. Tomēr, mūsu skatījumā, Pētera Zālīša veikumu vislabāk raksturo viņa kursa biedrenes teiktais, ko Pēteris pats atstāstīja: “Zālīti, Zālīti, man likās, ka par mežu zinu visu. Bet tad atnāci tu un visu apgriezi kājām gaisā!”

Rakstā izmantoti materiāli no Nacionālās enciklopēdijas šķirklā “[Pēteris Zālītis](#)”, kā arī fragmenti no Ērika Hānberga un Jurgā Jansona grāmatas “Silavieši. Stāsti par Latvijas mežu un meža zinātniekiem” (Latvijas Mediji, 2021).